

lení ministra vyučování. Tolikéž vyžaduje se usnesení profesorského sboru jakož i schválení ministra vyučování k tomu, když by soukromý docent, který by se byl na některé universitě řádně habilitoval, přál sobě dosáhnouti t. zv. venia docendi na jiné universitě bez nového habilitačního aktu.

§ 14. Venia docendi mine, když by soukromý docent po čtyři půlletí po sobě neohlásil žádných přednášek, anebo když by řádně bydlisté své přeložil mimo sídlo university za takových okolností, že by nebylo lze očekávati, aby pravidelně odbýval přednášky své. Pak-li že by soukromý docent po čtyři půlletí po sobě přednášky sice ohlásil, avšak skutečně jich neodbyval, může ministr vyučování k návrhu anebo po vyslyšení profesorského sboru prohlásiti, že jeho venia docendi pominula. Co se týče opět-ného dosažení t. zv. venia docendi v případnostech v tomto paragrafu vzpomenutých, platnost má pravidlo v posledním odstavci §. 13. pronesené.

§ 15. Toto nařízení nabývá ihned moci.

O metodě statistiky osevu u nás.

Dobroslav Krejčí.

K nejdůležitějším větvím statistiky zemědělské patří beze sporu statistika osevu. Řádně provedená statistika ta nejen že podává jasný a přesný obraz o poměrech pěstování různých plodin polních v různých zemích a různých jejich částech, umožňuje seznati soustavu osevní tam panující a navzájem ji srovná-vati, ale je zároveň jedině spolehlivým základem statistiky sklizně, předúležitého toho odvětví produkční statistiky. Naléhavá potřeba, znáti co možná brzo a co možná přesně výsledky každoroční sklizně různých plodin zemědělských, činí nezbytným zjistiti především co nejpřesněji, kterými plodinami je ročně oseta neb osázena jak veliká část půdy zemědělsky používané. Vý-těžky sklizně samy není bohužel dosud možno zjistiti zcela pře-sně, opravdu statisticky: Bylo by k tomu třeba, aby všechny ty výtěžky u všech hospodářů a všech plodin byly přesně zváženy a sečteny, způsobem co nejdokonalejším a opravdu vyčerpá-vajícím. Je samozřejmo, že dosud — nejen u nás, ale ani u národů nejpokročilejších — naprosto není možno provésti takovouto pravou statistiku sklizně na území poněkud rozsáhlejších. Vždyť nejen že velká řada hospodářů ztěžjí by se dala pohnouti k po-dání úplných a hlavně p r a v d i v ý c h údajů o výtěžcích své sklizně — sebe přísnější donucovací prostředky mohly by snad zjednatí úplnost, nikoli však nutnou pravdivost těch údajů —, ale nad to je všude ještě ohromná většina hospodářů, která opravdu ani sama n e z n á přesných výsledků sklizně v š e c h svých plodin. A nutiti všechny, aby každý sklizený trakař je-tele, každou nuši trávy atd. vždy odvážili a zapsali, je právě tak nemožno, jako zabrániti zatajování nebo úmyslnému zmenšo-vání údajů o sklizni neustálou nějakou úřední kontrolou sklizně u všech hospodářů. Dokud tedy nebude v e š k e r o zemědělské

obyvatelstvo na tak vysokém stupni vyspělosti, aby samo cítilo naléhavou potřebu přesné, opravdové statistiky sklizně a dávalo i m o h l o jí dávatí ochotně a dobrovolně všechny k tomu potřebné údaje, úplné i správné, dotud bude se musit věda i praxe všude spokojiti na místo pravé sklizňové statistiky pouhou náhražkou její: pouhým statistickým o d h a d e m sklizně. Aby to byl odhad s t a t i s t i c k ý, k tomu je třeba hlavně, aby byl číselný a skládal se z co možná velikého počtu drobných odhadů, omezujících se jen na území co možná nejmenší, tak aby jednak odhadce mohl co nejdokonaleji znáti a odhadem vystihnouti jeho poměry, jednak v celku mohl se uplatniti podivuhodný »zákon velkých čísel«, vyrovnati všechny nahodilosti i omýly, v jednotlivostech se vyskytnuvší, a touto svou vyrovnávací mocí napravití aspoň pro celek příliš nízké i vysoké odhady jednotlivých odhadců. Takovýto statistický odhad, je-li pečlivě proveden a náležitě organisován, může již býti slušnou, neválečnou náhražkou pravé statistiky. Ale svědomitý odhadce může sice poměrně snadno i spolehlivě odhadnouti, kolik se v jeho okolí letos asi sklidilo žita nebo brambor p r ů m ě r n ě po jednotce plošné míry (hektaru, korci, měrici neb p.), odhadnouti však stejně spolehlivě c e l k o v é množství sklizeného žita neb sklizených bramborů v celém tom okolí, jde nad síly svědomitého znalce sebe lepšího. Proto je nezbytnou složkou statistiky sklizně co možná přesná znalost p l o c h s k l i z n ě každé jednotlivé plodiny, aby pak násobením onoho p r ů m ě r n ě h o výnosu každé z nich touto plochou, se které se v provozovaném území skutečně sklízela, dospělo se k c e l k o v é m u výnosu jejímu na území tom. Jedině spolehlivým, ba téměř jedině možným základem znalosti těchto ploch sklizně je však řádná statistika osevu.¹⁾ Bez ní nebylo by tedy možno dospěti ani k příbližně spolehlivé statistice sklizně.

¹⁾ V mnohých zemích vypočítává se dosud celkový výnos prostým násobením p r ů m ě r n ě h o výnosu plochami osevu, jakož vůbec se do nedávna úplně a dosud namnoze přehlíží podstatný rozdíl mezi plochami osevu a sklizně, přes to, že jsem jej již r. 1906 uvedl do literatury (ve Zprávách Zem. statist. úřadu král. Čes., zejména pak ve sv. XI., seš. 1., str. XXIX. a násl.) Také naše c. k. ministerstvo orby vypočítává ve své statistice sklizně přes všechna moje písemná i ústní upozornění dosud celkový výnos násobením průměrného výnosu plochou osevu, o níž přece žádá, aby v úhrnu pro všechny plodiny spolu s úhorem přesně vyčerpávala veškeru ornou půdu, což u pravé plochy sklizně je zcela nemožno. Teprve od několika let dovoluje aspoň pro král. České (ale jen pro ně!) klásti za podklad sklizňové statistiky místo ploch osevu skutečné plochy sklizně, uveřejňuje je však i tu ve sloupci nadepsaném: Anbaufläche, pouze připoujíc po naší žádosti poznámku: Die bei Böhmen ausgewiesenen Flächen-daten betreffen die faktischen »Ernteflächen«. — Ve svém plánu na příští reorganizaci statistiky osevu a sklizně, letos (1918) po příslušných poradách sestaveném, hodlá však ministerstvo to již všeobecně rozlišiti plochy skliz-

Ale má-li tento základ býti opravdu spolehlivým, musí býti zbudován co nejpevněji, methodou co nejdokonalejší. Tím spíše, když materiál, kterým se na základě tom dále staví, není prvotřídní. Nemá-li se tedy budova statistiky sklizně, vystavěná na základech statistiky osevu z odhadového jen materiálu průměrných výnosů, celá shroutiti, musí se m e t h o d ě šetření o osevu věnovati nepečlivější pozornost.

Jakou methodou bývala dřív u nás — t. j. v zemích koruny České a v Rakousku vůbec — vyšetřována data o osevu? Bohužel nikoli přesným statistickým sčítáním, vycházejícím od jednotky co možná nejmenší, nýbrž také jen odhadem, pro celá území různé velikosti různě prováděným, nejednotně, bez náležitého přesného návodu, v každé korunní zemi jinak. Poměrně nejlíp v našich českých zemích, ale jak nedokonale i tu!

V **Čechách** vyšetřeny plochy osevu poprvé r. 1868, a to podrobně dle obcí katastrálních. Bylo to první podobné šetření v Rakousku, provedené na území celé velké země. Bohužel, nemáme podrobnějších zpráv o methodě, jakou se provádělo. Víme jen, že je obětavě prováděli dobrovolní, nehonorovaní *d e l e g á t i* »Ústředního výboru pro statistiku polního a lesního hospodářství v království Českém«, r. 1856 při c. k. vlastenecko-hospodářské společnosti zřízeného; tito delegáti měli býti jmenováni pro každý tehdejší politický okres, jež si měli mezi sebou rozdělit, po případě přibavše si několik subdelegátů, i měli vyplňovati zaslané jim formuláře sběrací (tabulky) pro každou jednotlivou katastrální obec zvlášť. Způsob sbírání potřebných dat nebyl jim předepsán; patrně měli zaslané tabulky vyplňovati dle vlastních svých zkušeností nebo na základě poptávky u jiných zkušených hospodářů. V některých okresích, pro něž se nepodařilo najíti vhodné delegáty, vyplnila sběrací tabulky okresní zastupitelstva, do některých okresů musila statistická kancelář jmenovaného Ústředního výboru vyslati dva své výpomocné úředníky, aby potřebná data na místě vyšetřili.²⁾

Zdá se tedy, že již toto první šetření ploch osevu u nás prováděno bylo pouze *o d h a d e m*, ale odhadem statistickým, prováděným velmi pečlivě pro každou jednotlivou *k a t a s t r á l n í o b e c* zvlášť, dobrovolným, pro věc zaujatým odborným *z n a l c e m* v okrese usedlým, často za pomoci stejně nadšených dobrovolných spolupracovníků, na *p o d k l a d ě* jednak katastrálních dat o rozsahu orné půdy v obci, jednak vlast-

ně od ploch osevu a za základ statistiky sklizně vzíti jen první z nich, ovšem na podkladě druhých zjišťované.

²⁾ Viz »Zprávu o činnosti Ústř. výboru pro stat. pol. a les. hosp. v kr. Č. za r. 1868« a můj článek »Vznik a vývoj zemědělské statistiky v Č.« ve Zprávách Zem. stat. úřadu kr. Č., sv. VI., seš. 2., str. X. ss.

ních zkušeností a sebraných zpráv od velkostatků a některých jiných hospodářů o rozvrhu orné té půdy na jednotlivé druhy polních plodin. Že by se k číslům o plochách osevu v celé obci dospělo zjištěním jich u každého jednotlivého hospodáře a sčítáním dat takto zjištěných, není pravděpodobno, neboť ani toho na delegátech nežádáno, ani jim nedány potřebné pro to formuláře. Nejvýš snad některý zvlášť svědomitý z nich provedl aspoň v domácí své obci takové opravdu statistické sčítání, aby si zjednal bezpečnější podklad pro své odhady v jiných obcích mu přidělených.

Přes to byl to výkon na svou dobu velmi pozoruhodný, ba vynikající: Znalecký odhad pro celé království, k němuž se takto dospělo součtem více než 9000 znaleckých odhadů pro všechny jednotlivé katastrální obce, mohl vyrovnávací mocí zákona velkých čísel dojista již dospěti velmi blízko k plné pravdě.

V letech následujících však již bylo i z této relativní dokonalosti statistického toho odhadu hodně sleveno: Ukázalo se nemožným opakovati co rok celé to šetření ve všech katastrálních obcích, i omezeno se jen na to, že odhadem delegátů zjišťovány co rok pouze odchylky nového osevu od osevu loňského, a to vždy jen pro celou okresy (berní). Základem zůstával tedy stále onen podrobný odhad z r. 1868, a vedle něho katastrální data o celkové rozloze orné půdy v každém tom okresu; od těchto katastrálních dat nedopouštěla se odchylka ani tehdy, když data ta byla již zřejmě zastaralá.³⁾

Přirozeno, že statistika osevu, až do r. 1906, tedy téměř po 40 let takto pořizovaná, nemohla ve vážném pozorovateli buditi valné důvěry. Proto hned když jsem rokem 1905/6 převzal řízení dotýčných prací v našem království, snažil jsem se získati potřebné prostředky, aby zde mohlo býti provedeno opravdové sčítání ploch osevu. Podařilo se to již r. 1907. Ministerstvo orby schválilo naše plány, aby se v roce tom provedlo zevrubné takové sčítání ve všech obcích našeho království podle kontrolovaných údajů všech jednotlivých hospodářů a povolilo na to příspěvek — 10.000 K;⁴⁾ z důvodů budgetérních vidělo se

³⁾ Dokonce i po r. 1896, když byla už při revisi katastru starší jeho čísla o celkové výměře orné půdy opravena dle nastalých změn, musila se naše statistika ještě dlouho spokojovati čísly t. zv. regulace katastru z r. 1882, protože nemohla dostati čísla té jeho revise pro jednotlivé berní okresy až r. 1904! A snaha, opravovati i na dále čísla ta aspoň dle úředně zjištěných změn v kultuře, nesečkala se už dokonce s výsledkem. Srv. cit. Zprávy Z. st. úř. kr. Č., sv. VIII., seš. 1., str. XVI. a XVII.

⁴⁾ Ministerstvo orby samo vypracovalo před tím instrukci pro docela jiný způsob šetření osevných ploch, totiž zevrubným vyšetřením jich v několika (aspoň 3) typických závodech z několika pro celý okres nebo celou přirozenou krajinu typických obcí a početním (percentuálním) rozšířením průměru z čísel tak získaných na úhrnnou katastrální výměru

však nuceno rozdělit chystanou akci na 2 leta, takže se měla r. 1907 pojata do šetření jen jedna polovice země a r. 1908 druhá, řečený příspěvek pak vypláceti po částech ve 3 letech (r. 1907 4200 K, r. 1908 3600 K a r. 1909 2200 K).

Zemská statistická kancelář pokusila se však provést celé šetření ve všech obcích již r. 1907. Do všech rozeslala koncem dubna a počátkem května 1907 zevrubný návod a potřebné formuláře sběrací i soustředné (koncentrační). Metodu tohoto šetření možno krátce popsat takto:

Jednotkou šetření byl osev každého jednotlivého hospodáře v obci, ať hospodařoval půdu jen vlastní nebo jen cizí (pachtýř, poživatel a p.), neb obojí, velkou nebo malou. Jednotkou sběrací byla obec katastrální. Předmětem šetření byl osev veškeré orné půdy v katastru obce té ležící, ale pouze orné půdy dle skutečného (ne katastrálního) stavu používání v čas rozhodný; po přání ministerstva orby musila se kancelář vzdáti touhy pojata do šetření také plochy věnované jednotlivým polním plodinám z půdy zahradní. Rozhodnou dobou byl čas bezprostředně po skončení jarní setby v obci; tím snažili jsme se zachytiti jednotně stav všude stejný, přes přirozené časové rozdíly v osevu v různých částech země, a zabrániti, aby nebylo různě postupováno při změnách původního osevu následkem vymrznutí, jarních povodní neb jiných živelních pohrom. Orgány šetření byli obecní starostové resp. městské úřady, po případě odborníci na jejich zodpovědnost jimi ustanovení; doporučeno zříditi pro to malé místní komise z osob věci znalých, pro věc zaujatých a jinými pracemi nepřetížených. Prováděti se mělo šetření obcí z k o u všech hospodářů, zjištěním celkové orné půdy každého z nich (vlastní i pachtované, ale jen v katastru pozorované obce ležící) dle pomůcek po ruce jsoucích (hlavně údajů hospodáře sama a jeho archů pozemnostních a p.), a pak výsledkem hospodáře o tom, jak velikou plochu polí měl v rozhodnou dobu osetu neb osázenu jednotlivými plodinami a jak velikou měl ležeti úhorem. Výsledky zapisovány o každém hospodáři zvlášť do připravené sběrací tabulky, kontrolovány věcně dle znalosti členů komise a formálně dle celkové

orné půdy celého toho okresu nebo celé krajiny. Instrukce, schválená také c. k. ústřední statistickou komisí, zaslána pak r. 1916 Zemské statist. kanceláři král. Českého i ústřednímu sboru zemědělské rady pro markrabství Moravské a jiným orgánům, provádějícím statistiku osevu a sklizně v jednotlivých zemích. Ale k námitkám, jež proti metodě té podali — nevědouce o sobě — oba jmenovaní orgánové z Čech i Moravy, ministerstvo ochotně svolilo, aby se tam provedlo šetření ploch osevu navrženým způsobem dokonalejším. Srv. cit. Zprávy Z. st. úř. kr. Č., sv. XI., seš. 1., str. XXXIII. a Druhou zprávu o činnosti ústř. sb. zem. rady pro m. M., str. 27 ss.

výměry orné půdy. Konečné součty ze sběrací tabulky přenášeny do soustředného výkazu pro celou obec katastrální, v němž musil také býti vysvětlen eventuelní rozdíl celkové sumy proti celkové výměře orné půdy v obci dle katastru (kterou tam statistická kancelář předem pro každou obec vyznačila). Další kontrola a zpracování těchto výkazů prováděny centralisovaně v Zemské statistické kanceláři samé.⁵⁾

Výsledky předčily vlastní očekávání kanceláře. Přesto, že nemá a neměla moci donucovací a byla odkázána jen na dobrovolnou pomoc obecních úřadů a jejich dobrovolných pomocníků, aniž mohla jim nabídnouti jakoukoli odměnu,⁶⁾ a přesto, že velká část německých obcí tenkrát zásadně odírala naši kanceláři jakákoliv statistická data z důvodů politických (chtějíc tím vynutiti na zemském výboru jmenování Němce přednostou kanceláře té), došly do uzávěrky šetření celkem ze 7.321 katastrálních obcí výkazy, jež byly uznány za přijatelné⁷⁾ a zpracovány. Vyšetřeno tedy přes 79.9% všech katastr. obcí celého království; obce ty zabírají přes 80% veškery orné půdy jeho. Ze 14 okresů nechyběla obec ani jediná, z 58 ani $\frac{1}{10}$ všech, z dalších 72 nechyběla ani celá $\frac{1}{4}$ atd.; jen ze 4 něm. okresů nepodařilo se dostati data ani z $\frac{1}{4}$ všech jejich obcí a pouze z jediného malého okresu (Roketnického) nedošel výkaz ani z jedné z jeho 6 kat. obcí.⁸⁾

Přes tento poměrně pěkný výsledek snažila se kancelář využití zmíněného ministerského příspěvku na r. 1908 ještě k dalšímu zdokonalení započaté práce: Počátkem února 1908 rozeslány opět tiskopisy loňským podobné představenstvům všech oněch obcí, které loni nepředložily řádných výkazů, anebo jichž výkazy při nové co nejpřísnější prohlídce shledány ještě v některých směrech pochybnými. Kde pochybnosti týkaly se jen jednotlivostí, aniž by tím trpěla celková věrohodnost výkazů loni podaných, žádáno v první řadě za vysvětlení, doplněk neb

⁵⁾ Zevrubnější popis celé metody i s otiskem všech používaných formulářů a návodu viz v cit. seš. XI/1 »Zpráv« na str. XXXIV. a násl.

⁶⁾ Svrchu dotčený příspěvek ministerstva orby sotva stačil na tiskopisy a skrovnou úplatu za zpracování celého materiálu v Zemské statist. kanceláři, již zemský výbor svolil k provádění této statistiky s vyzváním, »aby práce pro šetření ploch osevu potřebné dala prováděti tak, aby tím nebyl rušen pravidelný běh prací kancelářských, tedy dle potřeby mimo hodiny úřední«. Také skutečně provedeny téměř všechny příslušné práce mimoúředně a musily ovšem býti zvlášť honorovány.

⁷⁾ Před tím byla veliká většina jich vrácena pro různé shledané vady k opravě neb doplnění, do mnohých obcí i několikrát, jak je zcela přirozeno při prvním šetření toho druhu, prováděném tisíci dobrovolných, nehonorovaných pomocníků.

⁸⁾ Jak byly výsledky v neúplných okresích rozšířeny na okresy celé (interpolovány), o tom viz str. LIV ss. cit. seš. XI/1. »Zpráv«.

opravu oněch jednotlivostí konkrétně vytknutých, vždy však doporučeno, aby klidnější na venkově doby zimního odpočinku bylo v zájmu věci dle možnosti použito k přehlednutí a po případě zcela novému provedení celého loňského šetření. Metoda zůstala v podstatě táž; zejména měl se opět zjišťovati stav, který tu byl bezprostředně po skončení jarního osevu r. 1907, a to v zásadě opět výsledkem každého jednotlivého hospodáře.⁹⁾ V některých obcích, z nichž nebylo možno dostati potřebných údajů od obecních úřadů, podařilo se opatřiti je za mírnou odměnu od jiných místních činitelů k tomu způsobilých. Do několika málo obcí byl za tím účelem vyslán i sám personál Zem. stat. kanceláře. Kontrola zaslaných výkazů, k nízž z části použito též laskavé pomoci osvědčených okresních zemědělských zpravodajů kanceláře, prováděna opět velmi důkladně; pro každou nepřesnost, nepravděpodobnost, neb i jen pochybnost vraceny výkazy třeba několikrát, nedocházející vytrvale vymáhány atd. Proto uzavřeno šetření, již v únoru zahájené, teprve dnem 31. října 1908.

Výsledek zabíral tentokrát 8274 katastrální obce řádně vyšetřené, což je ne méně než 90.45% obcí všech. Pro scházející 874 kat. obce snažila se kancelář dospěti aspoň k přibližným číslům takto: Dotazem u různých činitelů věci znalých (sousedních obcí ochotnějších, okresních výborů, nejčastěji však zmíněných svých okresních zpravodajů) hleděla zjistiti, které jiné obci se každá z těch 874 obcí co do osevu 1907 nejvíce podobala a v čem se od ní lišila, dle toho pak rozvrhla procentuálně katastrální celkovou ornou půdu obcí těch na jednotlivé plodiny i úhor; jen u 143 obcí nepodařilo se ani to, i vypočteny tu plochy osevu dle procent, vypadajících na součet všech ostatních obcí dotyčného okresu.

Soubor všech čísel tak získaných uveřejněn jakožto »definitivní výsledky šetření o plochách osevu z jara 1907« v seš. XII/2. Zpráv Zem. stat. úřadu kr. Č. (na str. XXX—XXVI popsána tam zevrubněji historie i metoda celého šetření a otištěn soustředný formulář i Návod, na str. XXXVII—LXXVIII podal jsem rozbor výsledků těch).

Metodu obojího toho šetření, z r. 1907 i 1908, dlužno uznati za relativně dobrou. Za daných poměrů a s danými prostředky

⁹⁾ V novém Návodu bylo sice pro ony obce, kde vyslechnouti všechny hospodáře bylo by spojeno s přílišnými obtížemi, kde však obecní úřad má nový parcelní protokol a katastrální mapu, dovoleno nahraditi všeobecný ten výsledek tím, že na schůzi co možná velkého počtu znalců-hospodářů ze všech částí obce měl býti zjištěn loňský osev každé jednotlivé role, poznamenán v parcelním protokole a na jednotlivý řádek sběrací tabulky pak zanášena data o osevu rolí ne jednoho hospodáře, nýbrž rolí zapsaných na jedné stránce parcelního protokolu; ale pokud vím, nebylo tohoto způsobu nikde použito.

sotva bylo možno najíti lepší. Vady její — nemožnost vynutiti úplnost šetření a nutnost vzítí za základ vlastní údaje zainteresentů, žádnou trestní sankcí co do správnosti nezajištěné a jen částečně kontrolované — nebyly zaviněny kanceláři šetření provádějící, nýbrž hlavně nedostatkem t. zv. statistického zákona u nás, jenž by za jistých podmínek ukládal každému povinnost podávati včas pravdivá statistická data, a pak nedostatkem hmotných prostředků aspoň pro vydatnější věcnou kontrolu na místě samém. Kancelář snázila se ostatně co možná čeliti vadám těm velmi pečlivým prohlížením a trpělivým vrácením všech výkazů, vzájemným srovnáváním jich, vyžádanými posudky odborníků o všech pochybnostech atd. Nad to pak ustupují vady ty zcela do pozadí, srovnáme-li s nimi zřejmé veliké přednosti metody té nejen oproti metodě dosavadní, ale i proti šetření dle typů, jak je doporučovalo ministerstvo orby se schválením c. k. ústřední statistické kanceláře. Nemožnost najíti opravdové typy osevu v našich poměrech již silně intenzivního hospodářství, kde staré soustavy orební namnoze již ustoupily osevu volnému neb i t. zv. hospodářství fabrickému, nemožnost rozšířiti správně data o osevu jen několika typických hospodářství na celé obce, natož na celé okresy neb krajiny, absurdnost získaných tak čísel, jestliže hospodář za typ zvolený náhodou právě učinil rozsáhlý pokus s pěstováním nějaké plodiny jinak v celé krajině téměř nepěstované atd., — vše to mluví samo příliš zřetelně, než aby tu bylo třeba teprve dlouhých výkladů.

Bohužel zůstalo toto šetření z l. 1907 a 1908 až do války jediným přesnějším, opravdu statistickým zjištěním ploch osevu u nás v Čechách. Pro nedostatek i těch skrovných prostředků, s nimiž jsme tenkrát vystačili, jakož i pro nedostatek pracovních sil a nutné ochoty v obcích, nebylo možno opakovati šetření to aspoň každým pátým rokem, jak jsme toužili. Bylo nutno spokojovati se pro další léta opět jen z nálečkým odhadem odchyleným od osevu roku předcházejícího, prováděným na podkladě výsledků onoho šetření našimi zemědělskými zpravodaji, a to zpravidla vždy pro celé soudní okresy.¹⁰⁾

K dokončení této stručné historie metody statistiky osevu v Čechách až do světové války dlužno ještě podotknouti, že výsledky statistiky té byly uveřejňovány spolu se statistikou sklízně každoročně dvojím způsobem: jednak (počínaje hned daty za r. 1868) samostatně a podrobně v obou zemských

¹⁰⁾ Že se ostatně tyto každoroční odhady obětavých našich zpravodajů osvědčily ještě mnohem cennějšími, než se podle obtíží takového úkolu dalo souditi a než jsme sami se nadáli, dokázal překvapujícím způsobem malý poměrně rozdíl výsledků zevrubného šetření z l. 1907/8 od předchozích takových odhadů. Srv. str. XLV. cit. seš. XII/2 »Zpráv«.

řečích oním orgánem, který v Čechách statistiku tu prováděl, v jeho »Zprávách« a »Mitteilungen«, jednak (od r. 1869) společně s podobnými daty z jiných království a zemí na říšské radě zastoupených a zpravidla trochu stručněji č. k. ministerstvem orby v příslušných jeho publikacích. Orgánem, jenž statistiku osevu i sklizně v Čechách prováděl — pro sebe i pro ministerstvo —, byl původně zmíněný již »Ústřední výbor pro statistiku polního a les. hosp. v kr. Č.« r. 1872, po rozpuštění c. k. vlastenecko-hospodářské společnosti, jejíž součástí byl ten výbor, jen »Kancelář pro stat. pol. a les. hosp. v kr. Č.«, výboru onomu již od počátku r. 1858 daná k ruce a vládou i po tom rozpuštění zachovaná; v l. 1873—1890 opět »Výbor pro atd.«, od r. 1891 až do r. 1896/7 »Statistická kancelář zemědělské rady pro kr. Č.«, převzetím oné kanceláře výboru vzniklá, od r. 1898 pak »Zemský statistický úřad kr. Č.«, zřízený opět z této kanceláře převzetím jejího personálu, přiměřeným rozšířením jeho a připojením Zemské statist. komise jakožto orgánu poradního. — C. k. ministerstvo orby uveřejňovalo data, jež postupně všichni tito orgánové také jemu dodávali na formulářích jím stanovených a zasílaných, za l. 1869¹¹⁾ a 1870 ve svém »Landwirtsch. Wochenblatt«, r. 1871 až 1873 v »Mittheilungen des k. k. Ackerbauministeriums«, od r. 1874 pak ve svém »Statist. Jahrbuch des k. k. A.-M.«, na jehož místo za války vstoupilo mnohem stručněji »Anbauflächen u. Ernteergebnisse der landw. Bodenprodukte in den im Reichsr. vertr. Kön. u. Länd. mit Ausnahme Galiziens u. der Bukowina im J. 1914«, pak »Anbauflächen u. Ernteergebnisse in Österreich«, dosud vydané za r. 1915 a 1916.

Na **Moravě**, tak jako ve **Slezsku** a ve většině ostatních zemí rakouských, konáno první šetření o plochách osevu až r. 1869, na podnět c. k. ministerstva orby; opakováno pak každoročně a výsledky uveřejňovány ministerstvem tím v publikacích právě zmíněných. Bohužel udávají tyto prameny pramálo o metodě, jakou bylo toto šetření prováděno. Ministerstvo nevy-

¹¹⁾ Do r. 1868 nebyly v Rakousku vyšetřovány a uveřejňovány plochy osevu vůbec. Data o sklizni omezovala se tu jen na odhad celkového výnosu jednotlivých polních plodin v jednotlivých korunních zemích; »subjektivní odhad« ten prováděly zpravidla finanční orgány podřízené zeměským finančním ředitelstvím a to tak, že úřední katastrální výnosy zvyšovaly nebo snižovaly podle sebraných zpráv o tom, zda žně toho roku byly dobré, prostřední nebo špatné! Výsledky uveřejňovány ve známých »Tafeln zur Statistik der österr. Monarchie« a později jen v úhrnu pro celé Předlitavsko ve »Statist. Jahrbuch«, vydávaném c. k. ústřední statist. komisí. Viz tyto prameny a předmluvu ve »Stat. Jahrb. des k. k. Ackerb.-Minist. für 1874«, I. Heft, 1. Lief. Též Ad. Ebert, Die geschichtl. Entwicklung u. Ausgestaltung der Erntestatistik in Österreich. (Vortrag, gehalten im Klub der Land- u. Forstwirte in Wien am 17./2. 1905.)

dalo všeobecných předpisů o methodě té, vycházejíc z přesvědčení, že »povaha jednotlivých zemí je tak rozmanitá, že způsob šetření musí v mnohém směru vždy býti přenechán uvážení odborníků znalých poměrů místních.«¹²⁾ V 1. ročníku citovaných »Mittheilungen« otištěn sice v seš. 2. na str. IX—XII přehled, v němž se ve formě tabulky uvádějí jednak orgány, jež v různých našich královstvích a zemích prováděly pro ministerstvo orby šetření o osevu a sklizni, jednak způsob, jak je prováděly, — ale z přehledu toho i z doplňků tamtéž na str. XII pak následujících dovidáme se jen, že na **Moravě** prováděla šetření to c. k. m o r a v s k o - s l e z s k á (později jen moravská) s p o l e č n o s t p r o z v e l e b e n í z e m ě d ě l s t v í, přírodoznalství a vlastivědy; ke sbírání dat že používala okresních hospodářských spolků, kde však jich nebylo nebo kde nebyly ochotny k této práci, získala pro to prostřednictvím c. k. okresních hejtmanství odborně vzdělané důvěrníky, patrně po jednom pro každý soudní okres; za vyplnění výkazu pro jeden okres poskytovala společnost jak těmto důvěrníkům, tak i okresním spolkům odměnu po 26 zl. ze subvence ministerstvem jí dané. Ve sloupci věnovaném methodě šetření (»Auf welche Art sind die Erhebungen u. deren Zusammenstellung durchgeführt?«) uvádí se pouze: »Die Erhebungsergebnisse wurden gemeindeweise in den übersendeten Tabellen für jeden Gerichtsbezirk eingetragen und von der landwirtsch. Gesellschaft in Brünn die Totalzusammenstellungen veranlasst«. Dle toho byly také na Moravě — podobně asi jako rok před tím v Čechách — rozeslány zmíněným okresním orgánům pouze sběrací formuláře k vyplnění, bez přesného návodu, jakým způsobem si mají opatřiti potřebná data; sběrací formuláře měly tam podobu tabulky, vždy pro celý soudní okres jediné, do níž se však měly plochy osevu zapisovati pro každou příslušnou obec zvlášť. Potřebná data opatřována patrně opět jen odhadem. Zda to opakováno zcela tak i v letech dalších či metoda změněna a jak, není bohužel možno zjistiti z literatury mi přístupné. (Cit. výročka ministerstva orby neuvádí o methodě šetření v podstatě nic než co svrchu citováno.) Zdá se však, že v dalších letech upustila společnost od odhadů pro jednotlivé obce, neboť nástupce její v provádění statistiky osevu na Moravě, Ústřední sbor zemědělské rady pro markrabství Moravské, ve zprávě svého času laskavě mi podané zdůrazňoval, že sbírání statistických dat o osevu i sklizni provádí se na Moravě dle jednotlivých obcí hned od r. 1899, kterýmžto rokem právě počalo jeho řízení těch prací. Sbíráni samo provádělo se dle téže zprávy tak, že »začátkem května každého roku zasílány všem obcím představenstvům moravským za účelem vepsání oseté

¹²⁾ »Stat. Jahrb. d. Ack.-Min. für 1874«, I. Heft, 1. Lief., str. L.

neb osázené plochy jednotlivých plodin výkazy« (na jednotlivě k a t a s t r á l n í obce znějící, jichž vzor jest otištěn v cit. Druhé zprávě na str. 30.), »v nichž již předem kanceláři ústředního sboru zapsána byla výměra veškerých kultur (polí, luk atd.)« podle výkazů katastrálních evidenčních úřadů. »Lhůta ku vrácení vyplněných výkazů stanovena obcím do polovice června téhož roku a obce chybící se pak urgují. Výkazy, jež po vyplnění byly jednotlivými obcemi ústřednímu sboru vráceny, se pak co do správnosti dat jimi udaných přezkoušejí a ony výkazy, které vykazují jisté nesrovnalosti, se obcím vrátí k doplnění nebo vysvětlení.« »Součet oseté neb osázené plochy všech plodin, které se toho roku v tom kterém o k r e s e pěstovaly, musí včetně úhuru odpovídati úhrnné cifře polí, jak jest uvedena ve výkazu katastrálního evidenčního úřadu. Vyjde-li cifra větší, tedy se toto případné plus od plochy jednotlivých plodin procentuálně odpočítá a naopak.«

O otázce nejdůležitější, jak si mají obecní představenstva opatřiti data potřebná k vyplnění oněch výkazů, nepodává bohužel objasnění ani tato zpráva, ani shodný s ní v celku popis na str. 29.—32. cit. »Druhé zprávy ústř. sboru z. r. pro m. M.«, ani otištěný tam vzorec výkazu. Ponecháno prostě obecním představenstvům samým, aby si volila pro to způsob dle místních poměrů nejvhodnější. Nějakého návodu nebo pomůcek jim nepodáno, jen jediná pomůcka kontrolní: celková výměra orné půdy (od níž sice dle poznámky na vzorci výkazu byla výjimečně dovolena odchylka, byla-li náležitě vysvětlena, — ale v úhrnu pro celý okres pak odchylky takové, byť i vysvětlené, zas odstraněny procentuálním odpočtením neb přípočtem, jak svrchu uvedeno.) Dle soukromých zpráv vyplňovala obecní představenstva tyto výkazy prostě podle svého o d h a d u, namnoze velmi povrchního, opírajícího se zpravidla jen o loňská čísla podobným odhadem vzniklá a starostou »od oka« na letošek upravená; jen někde přibíral si obecní starosta několik hospodářů na pomoc a podle obvyklého v obci střídání plodin i jiných zkušeností rozvrhovali danou celkovou výměru orné půdy společným odhadem pro celou obec na jednotlivé plodiny.

Proti způsobu tehdejšího šetření o osevu v Čechách měla tato moravská metoda důležitou p ř e d n o s t v tom, že její odhady se vztahovaly na obvod mnohem menší, totiž na jednotlivé katastrální obce (nikdoli na celé soudní okresy, jako v Čechách), takže se tu vyrovnávací moc »zákona velkých čísel« mohla uplatniti mnohem dokonaleji. Za t o n e v ý h o d o u bylo, že odhad svěřován prostě všem obecním představenstvům, nemajícím proň vždy dosti zájmu, odborné znalosti, ani času,¹³⁾ dále že

¹³⁾ Že obecní úřady, samy sobě ponechány, nejsou vhodnými orgány pro odhad ploch osevu, ukázalo se ostatně i v Německu, proslulém přec

jim nebyly dány ani jednotný návod, jak odhad prováděti, ani potřebné tiskopisy ke sbírání podkladu proň, a konečně, že re-
vise předložených jimi výkazů nemohla se pro nedostatek pro-
středků vztahovati na věcnou správnost dat v nich obsažených,
nýbrž musila se omeziti jen na formalitu shody součtu všech
udaných ploch osevu a úhoru s celkovou výměrou orné půdy.

O Slezsku nalézáme ve svrchu zmíněném přehledu v »Mit-
theilungen des k. k. Ackerb.-Min.« z r. 1871 pouze zprávu, že šet-
ření tam bylo konáno z části opavským hosp. spolkem samým,
z části prostřednictvím důvěrníků, a to z části pomocí dotaz-
níků, z části dotazy na místě samém.¹⁴⁾ Šetření řídila až do
r. 1901 c. k. zemědělsko-lesnická společnost pro rakouské Slez-
sko v Opavě (k. k. österr.-schles. Land- u. Forstwirtschaftsge-
sellschaft in Troppau), od r. 1902 Subvenční hospodářský komi-
tét pro Slezsko (landw. Subventions-Comité für Schlesien). Dle
zprávy tímto komitétem r. 1911 laskavě nám podané, konáno
tam šetření o plochách osevu až do r. 1902 tak, že po skončeném
jarním osevu rozesílány všem obecním úřadům příslušné dotaz-
níky k vyplnění; ale způsob ten se dle téže zprávy neosvědčil,
ježto ze strachu před event. zvýšením daní činěny tam údaje
skutečnosti neodpovídající, a také pomoc důvěrníků z kruhů od-
borných narážela prý na překážky stále stoupající. Proto od
r. 1903 provádí tam sekretář komitétu toho ještě s jednou kon-
ceptní silou pomocnou šetření vždy v několika vybraných ty-
p i c k ý c h o b c í c h tak, že v každé z nich zjistí u 2 malých, 2
středních a 2 větších hospodářů poměry osevu dle údajů hospo-
dářů těch, opíraje se o náhled do jejich archů držebnostních a
věnuje zvláštní pozornost hlavním obilninám. Typické obce vy-
bírány jsou každoročně z jiných soudních okresů a přirozených
krajín jak západního, tak východního Slezska. »Na základě
těchto šetření vypočítává se pro dotyčné (typické) obce per-
centuelní rozdělení jednotlivých druhů plodin na ornou půdu celé
obce a z průměrných procent vyšetřených obcí průměrné per-
centuelní rozdělení jednotlivých plodin na ornou půdu celého
okresu, pokud se týče celé přirozené krajiny.«

Tato metoda má všechny přednosti i vady šetření dle ty-
pů: Omezujíc se na vyšetření jen několika málo jednotek, umož-
ňuje vyšetřiti je všude týmiž odbornými silami co nejjednotněji
a nejdokonaleji, ale rozšiřujíc pak získané poznatky z těch něko-
lika málo typů schematicky na celé obce, okresy i krajiny, ztrácí
úplně výhodu přesného šetření a vystavuje výsledky všem ne-

přesností i přísností své správy. Srv. známý výrok býv. presidenta něm.
říš. ústavu výživovacího šl. Batočkého.

¹⁴⁾ »Die Erhebungen wurden theils durch den Troppauer landwirtsch.
Verein selbst, theils durch Vertrauensmänner gepflogen; theils mittelst
Frageheften, theils durch Umfragen an Ort u. Stelle« (l. c. str. XI.).

bezpečím nešťastně voleného typu i náhody. (Srv. ostatně, co řečeno již nahoře o návrhu ministerstva orby na podobné šetření dle typů.) (Konec příště.)

Hovorna.

Ukázky z české recenze německého překladu dánského spisu, jenž byl poctěn zlatou medailí kodaňské university.

Recenze byla uveřejněna v českém časopise právnickém. Spis jedná o sociologii a ethice. Připomínáme, že jsme spis neviděli a nečetli a že nemáme chuť, po ukázkách, které skytá ona recenze, objednávat i studovat jej. Zachováme incognito autora, recenzenta a časopisu, poněvadž nám zde nejde o ně, nýbrž o pouhou výstrahu čtenářstva, které by, čtouc onen spis nebo jeho recenzi, ve své prostoduchosti mohlo snad pochybovat o vlastním rozumu, místo aby pochybovalo o jiném. Předpokládáme dále, že citáty ze spisu jsou v recenzi uváděny správně, a podotýkáme jen, že recenzent na konci prohlašuje, že onen spis, poctěný zlatou medailí kodaňské university, shoduje se s jistými partiemi jeho vlastních publikací, a že považuje stanovisko spisovatelovo do značné míry za správné. Zde tedy několik ukázek:

»V kapitole o problému vědy a zájmu C. tvrdí, že »norma« a »hodnota« zásadně nemají ničeho společného. Normativní věda není než deduktivní stádium vědy obírající se jevy, na něž upínají se zájmy, cit, hodnoty nebo nehodnoty. To dokazuje hlavně příkladem z filologie a gramatiky. Popírá, že by normativnost byla vždy jen primitivním obdobím vědy a že by ryze theoretická indukce byla konečným pozitivním obdobím vědy. Míní, že induktivní a popisné období vědy je střed mezi dvojím obdobím dedukce, obdobím, kdy staré pojmy se zboří a ještě není nových. Normativnost je deduktivnost postupu při jevech, které z důvodů ryze praktických a na rozdílných stupních vývoje zpracováváme tu induktivně, tam deduktivně...«

»Věda a zájem (hodnota) značí dvě rozdílné tendence, vznikající tím, že fakt vystupuje v každém případě jako člen dvojího prostředí, totiž »vnějšího« světa a »vnitřního vědomí«. Protivu mezi těmito dvěma způsoby lze označit jako protivu výkladu kausálního a teleologického, nebo popisného a hodnotícího, nebo relativního a absolutního. Obě metody nemají ničeho společného a žádné z nich nelze užít v oboru metody druhé.«

»Problém poměru mezi vědou i zájmem je »problém maxima«, podobný národohospodářskému poměru mezi výrobou a výrobkem neb obchodem a ziskem. Kapitál roste zúrokováním do nekonečna, ale jednotlivec nemá žádného prospěchu z úroků budoucích; proto srovnává prospěch, který má z přírostku kapitálu a z jeho bezprostředního užívání, a na určitém bodě, kde pouhý prospěch výrobní nebo obchodní již mu nevyhovuje, změní postup činnosti. Rovněž věda vzniká původně z praktických zájmů, ale každý pokrok vědy člověka od nich oddaluje — člověk učí se od nich abstrahovat a řídit se ohledy ryziho poznání či objektivní orientace.«

Představme si vědychtivého, nezkušeného mladíka, který čte tyto výklady a marně namáhá svůj ubohý mozek, aby ze spousty